

ZMIENNOŚĆ I ROZWÓJ FUNKCJI OBSZARÓW WIEJSKICH

Halina Powęska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Zmiany struktury funkcjonalnej na obszarach wiejskich są efektem dynamicznego rozwoju gospodarczego oraz przemian społecznych. W procesie tym nie jest to tylko przenoszenie dotychczas działających w mieście zakładów i firm na obszary wiejskie, ale kreacja nowych typów form gospodarczych, które technologicznie związane są z obszarami wiejskimi. W artykule, na podstawie studiów literatury przedmiotu, analizie poddano zmienność funkcji obszarów wiejskich w odniesieniu do procesów gospodarczych i urbanizacyjnych, wskazano na pozytywne i negatywne oddziaływanie poszczególnych funkcji na obszary wiejskie oraz przedstawiono różnice w podejściu badaczy do zagadnienia rozwoju wielofunkcyjnego w Polsce i w innych krajach Europy.

Słowa kluczowe: funkcje obszarów wiejskich, rozwój lokalny, rozwój wielofunkcyjny, Polska, kraje europejskie

WSTĘP

W wyniku zmian systemu zarządzania gospodarką w Polsce w latach 90. stopniowo wprowadzano warunki umożliwiające działanie podmiotów fizycznych i prawnych na rzecz rozwoju środowiska lokalnego. Efektami tego były zróżnicowany czasowo i przestrzennie proces rozwoju nowych funkcji na obszarach wiejskich, jak również zmiany zachodzące w obrębie poszczególnych funkcji. Celem artykułu jest przedstawienie, w sposób modelowy, zmienności funkcji obszarów wiejskich w odniesieniu do procesów gospodarczych i urbanizacyjnych w ujęciu długofalowym oraz wskazanie pozytywnego i negatywnego oddziaływania poszczególnych funkcji na środowisko wiejskie.

ROZWÓJ WIELOFUNKCYJNY JAKO KONCEPCJA ROZWOJU LOKALNEGO

Przemiany społeczno-gospodarcze dokonujące się w Polsce po 1989 r. spowodowały perturbacje gospodarcze, w wyniku których w części obszarów nastąpił dość znaczny spadek poziomu produkcji oraz obniżył się poziom życia ludności. Kryzys gospodarczy

Adres do korespondencji – Corresponding author: Halina Powęska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, tel. (022) 593 40 70, e-mail: poweska@alpha.sggw.waw.pl

i społeczny był zróżnicowany regionalnie i gałęziowo, w szczególności dotknął obszary jednofunkcyjne, w tym tereny o wyraźnej dominacji funkcji rolniczej. Kryzys, oprócz obszarów wiejskich, zaznaczył się także w małych miastach, gospodarczo i funkcjonalnie powiązanych z obszarami rolniczymi. Dlatego począwszy od początku lat 90. analizowano możliwości zdyferyfikowania działalności gospodarczej dotychczas jednofunkcyjnych obszarów wiejskich [Kłodziński, Okuniewski 1993]. Dyskusja nad uwarunkowaniami rozwoju nowych funkcji na terenach wiejskich spowodowała, że powstało wiele koncepcji rozwoju lokalnego [Siemiński 1994], wśród których jedną z najważniejszych była idea rozwoju wielofunkcyjnego. W Polsce problem wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich po raz pierwszy został sformułowany w latach 70. [Kostrowicki 1976] i jako podejście oparte na decyzjach oddolnych ze względów politycznych nie było podejmowane w okresie gospodarki centralnie planowanej. Powrócono do tej idei w latach 90. w związku z poszukiwaniem alternatywnych form rozwoju obszarów wiejskich, które znalazły się w stanie głębokiego kryzysu na skutek zmian w polityce gospodarczej i pochopnych decyzji o zaprzestaniu dotowania rolnictwa na początku lat 90. W szczególności problematykę rozwoju wielofunkcyjnego identyfikowano i rozumiano jako rozwój działalności pozarolniczej i poszukiwanie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.

W świetle piśmiennictwa polskiego wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich jest procesem złożonym, zróżnicowanym w czasie i zależnym od wielu czynników. Wśród nich najczęściej wskazuje się na czynniki środowiskowe, rozwój infrastruktury, podniesienie poziomu wykształcenia i kwalifikacji ludności wiejskiej, działania marketingowe gminy, inwestycje zewnętrzne oraz rozwój przedsiębiorczości wiejskiej [Kłodziński, Rosner 1996], potrafiącej wykorzystać atuty środowiska wiejskiego na potrzeby rozwoju społeczno-ekonomicznego i kreacji nowych funkcji. Niezależnie od wysiłków i wielu sukcesów w skali lokalnej w zakresie przemiany struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich, wskazuje się, że jest to proces bardzo powolny i nadal w większości wsi dominują funkcje związane z rolnictwem [Kołodziejczyk 1999].

W Europie idea wielofunkcyjności, oprócz czynnika ekonomicznego, uwzględnia realizację postulatów mających na celu ochronę wiejskiego, tradycyjnego sposobu życia, wielofunkcyjnego krajobrazu, realizację zasad rolnictwa zrównoważonego i ochronę bioróżnorodności w produkcji rolnej przy jednoczesnym generowaniu miejsc pracy [Potter, Burney 2002]. Zakłada się, że rozwój obszarów wiejskich powinien odbywać się z zachowaniem walorów środowiskowych i kulturowych wsi europejskiej przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiego poziomu życia mieszkańców. Były komisarz Unii Europejskiej ds. Rolnictwa Franz Fischler określał wielofunkcyjność jako połączenie między rolnictwem zrównoważonym, bezpieczeństwem żywnościowym oraz ochroną cech krajobrazowych i wartości środowiskowych obszarów wiejskich. Zagadnienie wielofunkcyjności stało się przedmiotem dyskusji i analizy w związku z poszukiwaniem nowego modelu rozwoju rolnictwa w Unii Europejskiej i dlatego wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich stała się jednym z narzędzi Wspólnej Polityki Rolnej (WPR), dążącej do prowadzenia zintegrowanej polityki dotyczącej rozwoju obszarów wiejskich i ochrony wartości środowiskowych. W części poświęconej wielofunkcyjności WPR podkreśla potrzebę szerszego zakresu pozafarmerskich i nierolniczych form aktywności gospodarczej finansowanej z budżetu UE. Intencją reform prowadzo-

nych przez WPR jest m.in. przesunięcie wsparcia finansowego od dużych, komercyjnych farm do małych gospodarstw rolnych oraz pozarolniczych wiejskich gospodarstw domowych. Takie ujęcie wielofunkcyjności przez UE spotkało się z krytyką innych państw, w szczególności tych, w których produkty rolnicze są ważnym towarem eksportowym¹, ponieważ kraje te widzą elementy protekcjonizmu rolnictwa w nowym modelu europejskim opartym na zasadzie wielofunkcyjności. Proponowany model, który jest akceptowany i analizowany także w innych państwach wysoko rozwiniętych, często określany jako tzw. alternatywny model rozwoju obszarów wiejskich, budzi kontrowersje, ponieważ zakłada prowadzenie przy niskiej intensywności systemu gospodarowania wysokiego wsparcia konserwacji zasobów naturalnych, środowiskowych i zachowanie tradycyjnego modelu społeczności wiejskiej.

ZRÓŻNICOWANE FUNKCJONALNE OBSZARÓW WIEJSKICH

W odniesieniu do lokalnych jednostek administracyjnych (gmin i małych miast), pojęcie funkcji² najczęściej rozumie się jako pewną formę działalności, która jest podstawą gospodarki danej miejscowości i decyduje o jej rozwoju. Spośród wszystkich funkcji największą uwagę skupiają funkcje ekonomiczne, ponieważ są głównym źródłem utrzymania ludności. Najczęściej wyróżnia się je, bazując na danych dotyczących działalności gospodarczej i korzystając z danych statystycznych dotyczących: (a) działalności gospodarczej opartej na systemie REGON [Czarnecki, Heffner 2003, Kaczmarek 1998], (b) struktury zatrudnionych [Szafrąńska 2002], (c) wykorzystywanej powierzchni [Stoła 1993, Bański, Stola 2002].

Czarnecki i Heffner wyróżniają w działalności pozarolniczej następujące kierunki: produkcyjne, budowlane, handlowe, usługowe, pozostałe. Kaczmarek charakteryzuje rodzaje działalności rolniczej oraz określa przestrzenne zróżnicowanie różnorodności struktury funkcjonalnej działalności pozarolniczej. Szczególną uwagę zwraca na wybrane typy funkcjonalne gmin: gminy w aglomeracjach, gminy turystyczne, gminy przygraniczne i gminy popegeerowskie. Szafrąńska, badając funkcje małych miast, wskazuje na następujące ich typy: rolnicze, rolniczo-przemysłowe, rolniczo-usługowe, przemysłowe, przemysłowo-rolnicze, przemysłowo-usługowe, usługowe, usługowo-rolnicze, usługowo-przemysłowe, brak funkcji dominującej. W badaniach przeprowadzonych przez W. Stołę dla 1988 r. oraz W. Stołę i J. Bańskiego dla 2000 r. jako podstawę wyodrębniania funkcji obszarów wiejskich przyjęto mierniki wskazujące na sposób użytkowania powierzchni przy uwzględnieniu innych wskaźników ekonomicznych i społecznych. Wyróżniono w tych badaniach obszary wiejskie: o przewadze funkcji rolniczych, o równorzędnym udziale różnych funkcji, o przewadze leśnictwa, o przewadze funkcji turystyczno-wypoczynkowych, o przewadze funkcji pozarolniczych lub silnie zurbanizowane.

¹ Cairns Group – koalicja państw (powstała w 1986 r.), dążących do liberalizacji handlu produktami rolniczymi. należą do niej kraje eksporterzy żywności: Argentyna, Australia, Boliwia, Brazylia, Kanada, Chile, Kolumbia, Kostaryka, Gwatemala, Indonezja, Malezja, Nowa Zelandia, Paragwaj, Filipiny, RPA, Tajlandia, Urugwaj.

² Dyskusję nad pojęciem funkcji, zarówno w jego potocznym, jak i naukowym znaczeniu, przeprowadził Suliborski [2001].

Analizując możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską [Kłodziński 2004, Stasiak 2000] oraz kwestię kreacji „nowych” funkcji [Hefner 2000], szczególną uwagę przywiązuje się do funkcji: turystycznej, sypialnianej i przyrodniczej. Na funkcję turystyczną zwraca się w badaniach dużą uwagę, ponieważ w strategiach rozwoju wielu gmin wymieniana jest jako najbardziej pożądana z punktu widzenia rozwoju lokalnego danego obszaru. Wzrost znaczenia funkcji sypialnianej na obszarach wiejskich wynika z intensywnych procesów imigracyjnych na tereny sąsiadujące z dużymi aglomeracjami, przez co zachodzą tam dynamiczne procesy urbanizacji wsi. Kreacji funkcji ekologicznej sprzyja koncepcja rolnictwa zrównoważonego, krajobrazu wielofunkcyjnego oraz rozwoju zrównoważonego.

Na podstawie przytoczonej literatury można stwierdzić, że następuje zarówno zmiana struktury funkcjonalnej na obszarach wiejskich, jak też zachodzą zmiany w obrębie poszczególnych funkcji. W szczególności należy odnotować wewnętrzne przeobrażenia w obrębie funkcji rolniczej. W ramach jednej funkcji rolniczej powstały co najmniej trzy różne typy rolnictwa: rolnictwo „tradycyjne”, rolnictwo industrialne i rolnictwo ekologiczne. Podobnie różnicują się funkcje usługowe, co związane jest z wchodzeniem na wieś nowych gałęzi usług. Na uwagę zasługują również coraz silniejsze, wzajemne powiązania między funkcjami i w ten sposób tworzą się w środowisku lokalnym relacje, które pozwalają traktować badane obszary w sposób systemowy. Funkcje społeczne i przyrodnicze, podobnie jak ekonomiczne, kreują miejsca pracy, przez co mają swój wymiar ekonomiczny. Funkcje ekonomiczne zaś mają istotny wymiar społeczny i przyrodniczy, ponieważ powodują zmiany zarówno w relacjach między ludźmi, jak i w przyrodzie. W szczególności podkreśla się, że z punktu widzenia kreacji funkcji ekonomicznych na współczesnej wsi niezbędne jest zachowanie potencjału środowiskowego, włączając w to zarówno środowisko naturalne, jak i społeczne. Tak więc każdą z funkcji, niezależnie od jej pierwotnego charakteru i zakresu występowania, należy traktować wieloaspektowo, badając jej pozytywne bądź negatywne oddziaływanie na obszary wiejskie (tab. 1).

ZMIENNOŚĆ FUNKCJI OBSZARÓW WIEJSKICH JAKO KONSEKWENCJA PROCESÓW GOSPODARCZYCH I URBANIZACYJNYCH

Historycznie cechą funkcji obszarów wiejskich – rolnictwa i leśnictwa – był ich „powierzchniowy” charakter ze względu na specyfikę działalności rolniczej, natomiast w środowisku miejskim dominowały funkcje, które intensywnie wykorzystywały przestrzeń i koncentrowały się na małym obszarze, dlatego określano je jako „punktowe” [Stola 1987]. Intensyfikacja działalności gospodarczej w XX i XXI wieku spowodowała, że rozłącznie występujące niegdyś „punktowe” i „powierzchniowe” zaczęły się mieszać zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim. W wyniku tego we współczesnej gospodarce, zarówno w działach produkcyjnych (rolnictwo i przemysł), jak i nieprodukcyjnych (coraz bardziej różnicujące się usługi), nastąpiły zmiany czynników lokalizacji. Dla przemysłu coraz istotniejszym czynnikiem lokalizacji jest jakość środowiska, dlatego przemysł ten lokowany jest poza obszarami silnie zurbanizowanymi, często na terenach wiejskich. Nowoczesne rolnictwo natomiast dla rozwoju potrzebuje

Tabela 1. Dominujące funkcje w środowisku wiejskim
Table 1. Main functions of rural areas

Funkcja	Wymiar ekonomiczny		Wymiar społeczny		Wymiar przyrodniczy	
	Przykłady oddziaływania na obszary wiejskie					
	pozytywne	negatywne	pozytywne	negatywne	pozytywne	negatywne
Rolnictwo industrialne	Wysokie dochody, miejsca pracy, wysoka wydajność pracy		Urbanizacja wsi	Zanik tradycyjnych wartości wiejskich i więzi społecznych	Konieczność przestrzegania proekologicznych norm prawnych	Wzmoczona antropopresja
Rolnictwo ekologiczne	Miejsca pracy, samozaopatrzenie	Niska produktywność	Zachowanie tradycyjnego krajobrazu społecznego		Krajobraz harmonijny, produkcja zdrowej żywności	
Rolnictwo tradycyjne	Miejsca pracy	Ukryte bezrobocie, niska produktywność	Kultywowanie tradycyjnego sposobu życia		Krajobraz harmonijny	Nieprzestrzeganie norm prawa dotyczących środowiska
Leśna	Dodatkowe miejsca pracy	Ograniczona dostępność		Występowanie barier przestrzennych	Poprawa jakości środowiska	
Ekologiczna		Przestrzenne ograniczenie rozwoju działalności firm	Kształtowanie się zachowań proekologicznych		Poprawa jakości środowiska życia człowieka	
Usługowa	Miejsca pracy		Urbanizacja wsi, poprawa warunków życia			
Turystyczna	Miejsca pracy		Urbanizacja wsi, poprawa warunków życia	Przejmowanie negatywnych wzorców zachowań	Wzrost znaczenia ekologii w życiu wspólnoty	Wzmoczona antropopresja
Sypialniana	Rozwój sfery usług, dodatkowe miejsca pracy		Urbanizacja wsi, przyjmowanie nowych wzorców zachowań	Wzrost dysproporcji społecznych, przyjmowanie negatywnych wzorców zachowań	Kształtowanie się zachowań proekologicznych	Wzmoczona antropopresja, dewastacja obszarów zielonych
Komunikacyjna	Poprawa dostępności, dodatkowe miejsca pracy		Wzrost mobilności mieszkańców			Wzmoczona antropopresja
Przemysłowa	Miejsca pracy		Urbanizacja wsi, poprawa warunków życia			Wzmoczona antropopresja

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Own research.

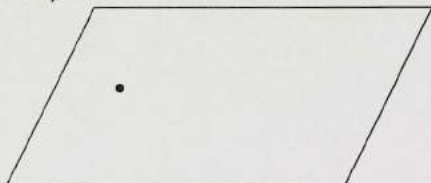
zaplecza naukowo-badawczego, skoncentrowanego w mieście. W ten sposób powoli zaznacza się proces zanikania dychotomicznego podziału na wieś i miasto z właściwymi dla tych środowisk formami gospodarczymi i społecznymi. Na obszarach miejskich występuje coraz większy udział działalności niepunktowej związanej z rozwojem funkcji ekologicznej czy rekreacyjnej. Na tradycyjnie dotychczas traktowanych obszarach związanych z rolnictwem obserwuje się wkraczanie innych typów działalności społeczno-gospodarczej i odchodzenie od rolnictwa jako dominującej funkcji terenów wiejskich. Jest to wielopłaszczyznowy i wieloetapowy proces, którego próbę opisania przedstawiono na rysunku 1. Celem prezentowanego modelu jest pokazanie w ujęciu dynamicznym przyczyn różnicowania się działalności społeczno-gospodarczej w środowisku wiejskim i miejskim. Za czynniki sprawcze w tym modelu przyjęto: różnice w procesie produkcji charakterystycznej dla działów miejskich i wiejskich na różnych poziomach rozwoju gospodarczego, zmiany czynników lokalizacji działalności gospodarczej, zmiany relacji między miastem i wsią będące efektem rozwoju infrastruktury transportowej i łącznościowej oraz zmieniające się w czasie relacje między miejscem zamieszkania ludności a miejscem pracy tejże ludności.

Jako początek procesu różnicowania się funkcji obszarów wiejskich i miejskich przyjęto taką fazę rozwoju gospodarczego (wyróżniony na rysunku 1 I etap), w której obserwowano występowanie wyraźnie odrębnych od siebie funkcji wiejskich (rolniczej i leśnej) oraz miejskich – pozarolniczych, tj.: administracyjnych, obronnych, handlowych, przemysłowych i innych. W mieście obserwuje się koncentrację ludności i działalności pozarolniczej. Na wsi natomiast dominuje działalność związana z rolnictwem oraz rzemiosło bezpośrednio związane z rolnictwem (np. kowalstwo).

II etap wiąże się ze zmianą charakteru rolnictwa we wsiach położonych w sąsiedztwie miasta. Intensyfikacja oraz stopniowe utowarowienie działalności rolniczej nastawionej na zbyt towarów na rynku miejskim prowadzi do powstania nowych funkcji w strefie, którą można traktować jako załączki strefy podmiejskiej. Równoległe z procesem kształtowania się strefy podmiejskiej, odgrywającej zasadnicze znaczenie w różnicowaniu się struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich, na terenach położonych dalej poszerza się zakres sfery usług, które lokowane są najczęściej w centrum. W ten sposób powstaje centralny ośrodek regionu wiejskiego.

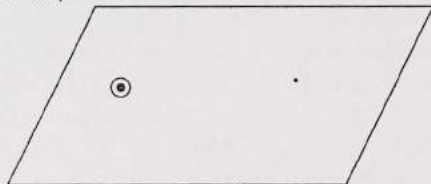
Istotny wzrost skali produkcji, a także zwiększona mobilność ludności prowadzi do dalszych zmian w strukturze funkcjonalnej obszarów wiejskich (III etap). Intensyfikacja działalności gospodarczej w mieście i zwiększone zapotrzebowanie na siłę roboczą, rozwój transportu, a z drugiej strony przeludnienie wsi jest przyczyną zauważalnego wzrostu zjawiska migracji (stałych lub czasowych) osób ze wsi do miast w związku z poszukiwaniem zatrudnienia. Do miasta napływa ludność wiejska ze wszystkich obszarów, jednakże szczególnie duży napływ ludności obserwuje się ze strefy podmiejskiej. Ze względu na bliskość położenia ludność ta zachowuje więzi i kontakty rodzinne, przez co w sąsiedztwie miasta ma miejsce istotny przepływ informacji na temat sposobu i warunków życia i pracy. Dlatego też w strefie podmiejskiej mieszają się wzorce zachowań ekonomicznych i społecznych. Ludność przemieszczająca się do miasta z obszarów położonych dalej tylko sporadycznie utrzymuje kontakty z poprzednim miejscem lub nie utrzymuje ich wcale. Bardzo często „syn osiedlony w mieście odwiedza rodzinną wioskę jako egzotyczną krainę” [Kapuściński 1990]. Proces przenoszenia się wzorców

I Etap:

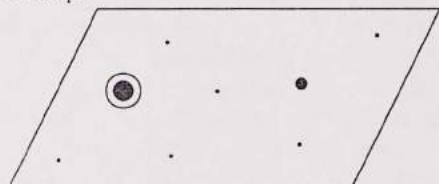
Zachowanie odrębności funkcji miejskich i wiejskich.

II Etap:

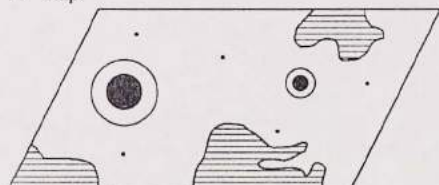
Różnicowanie się rolnictwa w sąsiedztwie miasta; załóżki strefy podmiejskiej; powstanie centrum usługowego w obszarze wiejskim.

III Etap:

Powiększenie strefy wpływu miasta; przekształcanie wiejskiego centrum usługowego w miasto; powstanie w terenie wiejskim punktowo rozmieszczonych funkcji związanych z wykorzystaniem walorów środowiska naturalnego (np. uzdrowiska, kopalnictwo).

IV Etap:

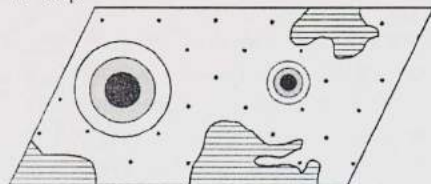
Intensyfikacja produkcji w rolnictwie i w przemyśle – konieczność ochrony przyrody – kreacja funkcji ekologicznej; dalsze zwiększenie zasięgu oddziaływania miasta oraz zmiany struktury funkcjonalnej miasta w regionie rolniczym.

V Etap:

Zastosowanie nowoczesnych technologii w gospodarce, w tym również w rolnictwie – różnicowanie się funkcji rolniczych; pogarszanie się parametrów środowiska życia w mieście – rozwój funkcji sypialnianej.

VI Etap:

Urbanizacja wsi, optymalne wykorzystanie czynników lokalizacji dla poszczególnych funkcji – konieczność ochrony dziedzictwa kulturowego – rozwój funkcji społecznych.

Rys. 1. Zmienność funkcji obszarów wiejskich
Fig. 1. The changes of functions of the rural areas

Źródło: Opracowanie własne.
Source: Own research.

zachowań na obszarach wiejskich oddalonych od miasta jest dlatego bardzo powolny. Na tym etapie występuje więc duże zróżnicowanie funkcjonalne na obszarach wiejskich: powstawanie coraz to nowych funkcji w strefie podmiejskiej, która swym charakterem upodabnia się do miasta, i kultywowanie funkcji tradycyjnych (rolniczej i leśnej) w obszarach położonych poza strefą wpływu miasta. Równocześnie na obszarach wiejskich oddalonych od miasta następuje dalszy rozwój ośrodka usługowego, a także rozwój funkcji związanych z wykorzystywaniem dóbr natury występujących w środowisku wiejskim (np. funkcja uzdrowiskowa, przemysłowa – przemysł wydobywczy, itp.).

W kolejnej fazie różnicowania się funkcji (etap IV) obserwuje się zmiany charakteru środowiska wiejskiego. Istotny wpływ na ten proces mają przemiany technologiczne zachodzące w całej gospodarce, w tym także w rolnictwie. Uświadamia się zjawisko zwiększonej antropopresji, wywoływanej przez coraz szerzej obecne na obszarach wiejskich nowe działy gospodarki oraz intensywnie rozwijające się rolnictwo. W wyniku tego zachodzi konieczność ochrony przyrody – powstają obszary chronione i jedną z istotnych funkcji obszarów wiejskich staje się funkcja ekologiczna.

Etap V to zmiana czynników lokalizacji działalności gospodarczej i społecznej. Zauważalne jest przenoszenie lokalizacji działalności przemysłowej i usługowej na tereny poza miastem. Rozwój technologii transportowej pozwala na intensywne dojazdy do pracy nawet z odległych obszarów wiejskich, przez co różnicują się wzorce zachowań ludności na coraz większym terenie. Z drugiej strony, obniżające się parametry środowiskowe warunków życia w mieście powodują przenoszenie się części ludności na wieś, najczęściej tam, gdzie istnieją dogodne możliwości połączeń transportowych. Wówczas następuje rozwój funkcji sypialnianej na wsi. Istniejące centrum usługowe w obszarze wiejskim przekształca się w silny ośrodek usługowy o zróżnicowanej strukturze branżowej i rozbudowującej się strukturze gospodarczej.

Etap VI to przeplatanie się funkcji miejskich i wiejskich oraz postępujący proces urbanizacji wsi. Zachodzi przemieszczanie się osób, informacji, towarów i usług w różnych kierunkach. Powstaje wielofunkcyjny, otwarty system czasoprzestrzenny, w optymalny i uporządkowany sposób wykorzystujący istniejące warunki lokalne dla rozwoju nowych funkcji, szybko przystosowujący się do zmian technologicznych i ekonomicznych w różnych skalach przestrzennych. Wprowadzanie nowych funkcji w takim układzie jest efektem szybkiego przepływu informacji, w którym kształtują się nowe rodzaje praktyk i działań człowieka.

PODSUMOWANIE

W wyniku zmian systemu zarządzania gospodarką, sukcesywnie wprowadzanych w Polsce w latach 90., zaistniał dogodny klimat społeczno-polityczny, umożliwiający działanie podmiotów fizycznych i prawnych na rzecz środowiska lokalnego. Efektami tego były zróżnicowany czasowo i przestrzennie proces rozwoju nowych funkcji, jak również zmiany zachodzące w obrębie poszczególnych funkcji. Spośród nowych funkcji obszarów wiejskich wskazuje się na szczególną rolę funkcji turystycznej, sypialnianej i przyrodniczej. Zmiany w obrębie istniejących wcześniej funkcji zauważono głównie w rolnictwie i w usługach. Coraz silniejsze wzajemne powiązania między funkcjami pozwalają traktować badane obszary w sposób systemowy.

Proces wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich jest zjawiskiem zachodzącym w skali międzynarodowej, przy czym podejście do tego problemu różni się w poszczególnych krajach. W Polsce analizuje się go głównie w związku z poszukiwaniem nowych miejsc pracy i źródeł utrzymania, natomiast w państwach „15” („starych” krajach Unii Europejskiej) koncepcja rozwoju wielofunkcyjnego jest bazą, na której buduje się nowy, alternatywny model rozwoju rolnictwa w szerokim zakresie uwzględniający zasady zrównoważonego rozwoju i zrównoważonego rolnictwa.

Zmiany struktury funkcjonalnej na obszarach wiejskich są efektem dynamicznego rozwoju gospodarczego oraz przemian społecznych. W procesie tym nie jest to tylko przenoszenie dotychczas działających w mieście zakładów i firm na obszary wiejskie, ale kreacja nowych typów form gospodarczych, które technologicznie związane są z obszarami wiejskimi. Wielofunkcyjności obszarów wiejskich nie należy więc identyfikować z przejmowaniem funkcji, które dotychczas sprawowało miasto, ale z powstawaniem zupełnie nowych funkcji, właściwych dla zmieniającej się gospodarki i zmieniającej się roli i miejsca obszarów wiejskich w systemie gospodarczym.

LITERATURA

- Bański J., Stola W., 2002: Przemiany struktury przestrzennej i funkcjonalnej obszarów wiejskich w Polsce, *Studia Obszarów Wiejskich*, tom 3, Warszawa.
- Czarnecki A., Heffner K., 2003: Pozarolnicza działalność gospodarza w strukturze funkcjonalnej wsi aglomeracji łódzkiej, *Wies i Rolnictwo* nr 1 (118).
- Heffner K., 2000: Kreacja ośrodków wielofunkcyjnego rozwoju na obszarach wiejskich, *Wies i Rolnictwo* nr 2 (107), 2000.
- Kaczmarek T., 1998: Funkcje gospodarcze obszarów wiejskich w Polsce. [w:] (red.), B. Głębocki, *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*, Poznań.
- Kapuściński R., 1990: Szachinszach, Wydaw. Czytelnik, Warszawa.
- Kłodziński, Rosner 1996: Przeobrażenia społeczno-ekonomiczne obszarów wiejskich pogranicza zachodniego. IRWiR PAN, Warszawa.
- Kłodziński M., 2004: Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi po integracji Polski z Unią Europejską, *Wies i Rolnictwo* nr 2 (123), 2004.
- Kłodziński M., Okuniewski J., (red.), 1993: Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich na terenach przygranicznych. Studium na przykładzie gminy Myślibórz, IRWiR PAN, SGGW, Warszawa.
- Kołodziejczyk D., 1999: Pozarolnicza działalność gospodarza w środowisku lokalnym i regionalnym, *Wies i Rolnictwo* nr 2 (103).
- Kostrowicki J., 1976: Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne, *Przegląd Geograficzny*, T. XLVIII, z. 4, (F-13).
- Potter C., Burney J., 2002: Agricultural multifunctionality in the WTO – legitimate non-trade concern or disguised protectionism?, *Journal of Rural Studies* 18, 35–47.
- Siemiński J.L., 1994: Główne koncepcje rozwoju lokalnego (zarys problematyki). [w:] *Człowiek i Środowisko* 18 (3).
- Stasiak A., (red.) 2000: Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską, KPZK PAN, SGGW, Warszawa.
- Stola W., 1987: Klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski. Próba metodyczna, *Prace habilitacyjne*, IGiPZ PAN, Warszawa (F-7).
- Stola W., 1993: Struktura przestrzenna i klasyfikacja funkcjonalna obszarów wiejskich Polski, *Dokumentacja Geograficzna IGiPZ PAN*, Warszawa (F-10).

- Stola W., 2002: Niektóre problemy rozwoju obszarów wiejskich, *Przegląd Geograficzny* 74, z. 3.
- Suliborski A., 2001: Funkcje i struktura funkcjonalna miast. *Studia empiryczno-teoretyczne, Rozprawy habilitacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.*
- Szafrańska E., 2002: Przemiany struktury funkcjonalnej miast województwa łódzkiego. [w:] Słodczyk J. (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast, Opole.*

VARIABILITY AND DEVELOPMENT OF FUNCTIONS OF RURAL AREAS

Abstract. In the rural areas in Poland today there have been changes in the functional structure as well as changes within the particular functions. Out of a number of new functions the role of ecological, tourist and dormitory functions has been stressed in particular. On the other hand, changes within the existing functions have been mostly observed in agriculture, in which one function has been replaced by at least three functions: „traditional” agriculture, industrial agriculture and ecological agriculture. There has been a growing interrelationship between functions, which gives rise in the local environment to the relations that allow us to treat the areas under investigation in a systemic manner. Social and natural functions, similarly as the economic ones, generate jobs which causes them to have an economic dimension. The economic functions have an important social and natural character, since they lead to changes both in human relations and in nature.

Key: function of the rural areas, locality, multifunctional development in rural areas in Poland and other European countries

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 10.06.2005